

3. Művészettörténet.

BIELZ JULIUS: *Porträtkatalog der Siebenbürger Sachsen.* Hermannstadt, 1936. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, 19. Bd. 1. Heft. 100 l., 8 képtábla.

A Brukenthal-Múzeum barátai egyesületének tudós elnöke rendkívüli szorgalommal gyűjtötte össze e munkájában az erdélyi szász férfiak és nők valamennyi, 1876-ig keletkezett ábrázolását. Az ezernél is több arckép (síremlék, szobor, festmény, rézkarc, kőrajz, medaillon, stb.), minden felkutatható adatát közli Bielz; az alkotó művészek katalógusát s az irodalom utalásait is adja. A hézagpótló munka nagyértékű forrása az erdélyi szász művészet-, viselet- és család-történetnek, valamint a heraldikának.

B. J.

BIRÓ JÓZSEF: *A marosvásárhelyi képtár.* Magyar Művészet, 1937. évi XIII. évf. (június) 169—185. l. 21 képpel.

A szerző részletes kritikai ismertetésben foglalkozik az 1913-ban alakult képtár százhuszonöt műtárgyával. A gyűjtemény az új magyar művészet számos történeti jelentőségű alkotását őrzi; legfontosabb közülük *Réti Istvánnak*, a *baiamarei-nagybányai iskola fejének*, „*Öreg honvédek*“ című hatalmas képe (1899). A magyar vonatkozású anyag ismertetése mellett Biró József képekben is bemutatja az új román művésznemzedék alkotásait, a képtár friss szerzeményeit.

Gy. L.

BIRÓ JÓZSEF: *A belényesi róm. kath. templom.* Budapest, 1935. Kny. az Arch. Ért. XLVIII. köt., 143—158. l. 5 képpel.

A belényesi templomot 1752-ben építette Forgách Pál gróf nagyváradi püspök s ő ajándékozta a Mária-kegyképet is, amely egy XVI. századi francia mester kiváló alkotása. *Nep. Szent Jánosoltárképét* Kracker János Lukács (1717—1779) festette (1772). A főoltárt, szobraival együtt, Hebenstreit József, a pest-

budai barokkszobrászat jeles mestere készítette (1772). Az oltárszobrok nyomán a szerző a Hebenstreit nevéhez kapcsolódó művek mesterkérdését tisztázza.

Gy. L.

HORVÁTH HENRIK: *A magyar szobrászat kezdetei.* Budapest, 1936. *Ars Hungarica*, 12. sz., Bisztrai Farkas Ferenc kiadása. 32. l., 47 képpel.

A szerző egészen új módszerekkel és szempontok szerint foglalkozik a XI.—XII. századi magyarországi plasztikai emlékekkel. A magyar művészet első forrásai: az ázsiai örökség, a klasszikus helyhagyományok, a kereszténység, a lombard-dalmát műgyakorlat, a provenzál-felsőolaszországi hatások és a német dómépítő páholyok befolyása együttesen alakították ki a korai szobrászat stílusát. A honfoglaló magyarság műgyakorlata, a fémművesség emlékeinek formakincse nagy indító szerepet vitt a román kori épületplasztika kialakításában; a különböző rétegződések aránylag rövid idő alatt forrottak össze egységes stílussá. Horváth Henrik részletesen foglalkozik az emlékek fejlődéstörténetével; a pécsi domborművekben a felső-olasz- és dél-francia hatások mellett rámutat az önálló magyar elemekre; a jáki szobrokban a nyugat felé is kiható középkori magyar szobrászat csúcsteljesítményét látja. A szerző mesteri tollal rajzolja a magyar középkor első századainak forrongó lelkiéletét, amely a korai szobrászati emlékekben nyert hű kifejezést.

B. J.

KÖRMENDI ANDRÁS: *Kernstok Károly.* Budapest, 1936. *Ars Hungarica*, 16. sz. Bisztrai F. Ferenc kiadása. 33 képpel.

Az új magyar művészet nagyjelentőségű egyéniségének fejlődését rajzolja meg a szerző (aki maga is festő). Kernstok az egész modern nyugati művészet fejlődését végigélte, résztvett korunk művészeti forradalmaiban s ő vitte a harcokban a zászlót. Lelke legmélyén

azonban mindig a nyugodt monumentalitásra vágyott s ezért uralkodik képein a vonal- és térprobléma. A francia művészet eredményeit ültette át a magyar művészetbe. Körmendi a művész 1909 és 1914 közé eső korszakát tartja a legszerencsésebbnek. B. J.

MIHALIK SÁNDOR: *Adatok a felvidéki ötvösség történetéhez.* Budapest, 1936. Felvidéki Tudományos Társaság kiadványai. L. sorozat, 3. sz.

A magyar ötvösség kiváló kutatója ismételtelen rámutat arra, hogy a régi Magyarországnak a török megszállás alatti szomorú helyzete számtalan magyar ötvösművészt kényszerített kívándorlásra. Mihalik a lőcsei eredetű Novoszady-ötvöscsalád svédországi szerepét nyomozza ki. A XVII. században vándorolt ki Svédországba Novoszady Kristóf és Zsigmond; mind a ketten a legelső ötvösmesterek sorába emelkedtek. Zsigmond ivadékai egészen a XVIII. század első tizedéig követhetők nyomon s így a lőcsei Novoszadyak négy nemzedékre terjedő híres ötvöscsaládot adtak a messzi Északnak. B. J.

MIHALIK SÁNDOR: *A magyarországi református egyházak pesti ötvösművei.* Budapest, 1936. Kny. „Tanulmányok Budapest multjából“ IV. köt., 24. l., 6 képtábla.

A pesti középkori ötvösség emlékei nyomtalanul pusztultak el s csak a XVII. század végén tűnedeznek fel újra az aranyművesek. Számuk rohamosan nő s 1759-ben már megalakul a pesti ötvöscsés s különválnak a budaitól. A szerző a mai Magyarország református templomaiban negyvenegy pesti eredetű szent-edényt talált. Legszebb közülük a XV századvégi nagydorogi kehely. A szent-edények zárt jellegű, külön emlékesoportot alkotnak. Prandtner, Paschberger Ferenc munkái mellett Szentpétery Józsefnek, a magyar ötvösművészet időrendben legutolsó s lánglelkű mesterének

tíz művét őrzik a magyarországi református egyházak. Mihalik a szent-edények feldolgozásával és kiadásával a magyar ötvösség történetének ismeretlen fejezetét nyújtja. B. J.

MIHALIK, ALESSANDRO: *Le relazioni italiane della maiolica ungherese di Holics.* Roma—Budapest, 1936. Pubblicazione della R. Accademia Ungherese di Roma. 26. l., 21 képpel.

A nevezetes holicsei majolika-gyárat 1743-ban alapította Lotharingiai Ferenc s készítményei a legszebb európai fajánszokkal vetekedtek. A holicsei majolika talak egy csoportja olasz hatás alatt készült s mintegy ikertestvérei az ugyancsak nevezetes castelli-i majolikáknak. Közös forrásuk a Callot-tanítvány Stefano della Bella (1610—1664) rézmet-szetei. A vadászjeleneteket ábrázoló majolikák stílusában Mihalik a sajátos helyi vonásokat is kimutatja. B. J.

MOLNÁR ERNŐ: *A nagyjenő-tüskevári páloskolostor.* Dissz. Budapest, 1936. 130. l., 31 képpel.

A szerző rendkívül beható levéltári kutatásainak nyomán írja meg a veszprémmegyei nagyjenő-tüskevári pálosok történetét. 1310 és 1321 között alapították a nagyjenői kolostort s 1452 táján újjáépítették. A mohácsi vész után, 1550 körül a pálosok elmenekültek a törökök elől, akik a várost teljesen elpusztították. 1658-ban új telepések alapítják meg Tüskevárt a régi Nagyjenő helyén. A pálosok 1717-ben telepednek vissza s a régi gótikus kolostor romjainak beépítésével 1740-től kezdődőleg új templomot építenek. A rend 1786-i feloszlata után raktár céljaira szolgált az egyház, míg 1825-ben lebontották. Berendezési tárgyai közül a szószek, a templomi székek és a kolostor étkezőtermének butorzata különböző templomokba került. Gazdag képekben mutatja be a szerző e faragványokat, amelyek a magyarországi pálosok fafaragó művészetére újabb fényt vetnek. B. J.

PÁLINKÁS LÁSZLÓ: *Esztergom XVIII. századi művészeti emlékei*. Dissz. Budapest, 1937. 96. l., 30 képpel.

Gondos és minden részletre kiterjeszkedő levéltári kutatások alapján írta meg a szerző a barokk-kori Esztergom művészettörténetét. A vízvárosi templom (1728—38), a ferences templom (1745—55), a belvárosi plébánia-templom (1757—62), s a többi egyházi épületek, a festészeti és szobrászati emlékek, valamint a magánépítkezések története és az esztergomi céhek multja színesen elevenedik meg a dús illusztrált könyvben. Számos új mesternevet hoz napfényre Pálinkás László s az ismert művészek munkásságát is teljesebbé teszi új műveik felfedezésével. Esztergom barokk-kori építészetében sok helyi színezetű vonást észlelhetünk, de az itteni barokk is szervesen illeszkedik be a XVIII. századi magyarországi művészet egyetemes képébe.

B. J.

POZSONYI ZOLTÁN: *Árpádkor és Kelet*. Szeged, 1935. 160. l.

A mult század túlzott esztétikai irányelveivel szemben most inkább érvényre jutnak a történeti szempontok. Általánosabbá válik a törekvés arra, hogy a művészeti értékek megállapításában a *helyi és időbeli körülmények, a szellemi és anyagi sajátosságok* érvényre jussanak. Ez a felfogás ad új lendületet a magyar középkor vizsgálatának is, mentesen a romantikusok bolyongásától és szakítva a racionalisták egyoldalú anyagelvűségével. A modern műtörténet írói együtt alkalmazzák a széptan, történet és természettudomány módszereit. A magyar művészet joggal sokat várhat ettől a tárgyilagos történeti vizsgálódástól, hiszen eddig alig részesült figyelemben *művészetünk ősi gyökere* a nyugati irodalmakban. A szerző árpádkori művészetünk keleti hatásainak vizsgálatához igen komoly művelődéstörténeti tanulmányt végzett, mint ez oldalakra menő forrás-utalásai-ból is kitetszik. Abban, hogy a magyar középkor minden más kultúrától eltérő

művelődést termel ki, elsősorban annak van része, hogy Kelet legkülönbözőbb életjelenségeiben később, akkor is hatott rá, törökös faji adottságán kívül. Némi nyugati hatás is kétségtelen, de nem szabad túlságos jelentőséget tulajdonítani nyugati kultúrájának. Magyarország honfoglaláskori területén elsősorban ú. n. *nomád kultúra* volt, magasfokú sátorművészettel, amelyet X. századi és későbbi keleti kútfők annyira kiemelnek és aminek Arany halhatatlan köteményében, a *Buda halálában* oly megkapó és valószínűsággal kézzelfogható képét kapjuk (bíráló megjegyzése.)

Kárpátaljai területeken természetesen a faépítés, melyben a magyarság keleti emlékeit eleveníthette föl, de az Alföld agyagos területein korán téglalapításhoz is kezdhettek. Az agyagkultúra különben az őskorba visszanyúlik, még a rómaiak elődeiig. (A *mai magasvendű Tiszamenti kerámiának* nyilván ebben kereshető az eredete.) A díszítő és színező művészet megnyilatkozásai nemcsak a fa és cserép anyagán, hanem a bőrruhák, selyem- és szövetanyagok, fémtárgyak, stb. gazdag leletanyagán is megfigyelhetők. Ahány múzeumban népvándorlási és honfoglaláskori leletet figyelünk meg, mindenütt szembeötlő a keleties, perzsa és arab díszítőminták túlnyomó tömege. Kétségtelen, hogy a *Bölcs Leó, Gárdézi és Ibn Rosteh* krónikáiban s más szétszórt forrásanyagban is *turkoknak emlegetett ősmagyarság* faji sajátosságán felül az is hatott társadalmi életükre, hogy görögök, örmények, izmaeliták erősen átütő, szinte propagandisztikus erejű szokásai és művészi eszközei az állandó érintkezésben áthatották a magyarokat. Az Árpádház tudatosan használta fel a keleti összeköttetéseket s a folytonos helyváltoztatásra alapított *félnomád fejedelemség* idején nem törekedvén időtálló építkezésekre, vagyonát és hatalmát *csupán ékszerek, fegyverek, szőnyegek és rubázat* pompájában fitogtatja. Csak a földhöz kötött kultúrához idomult nép vezetőinek lehetett módjában a fejedelemség vége felé, hogy a művészet számára új tartalmat adó nyugati kereszténység

magyszerű kőépítkezéseiben fejtsse ki művelését. Azonban a keleti kereszténységet s a részben zsidó hitre tért kazár törzsonát az egyisten-hitet az előmagyarság még volgai őshazájában, majd a Meotisz mellett megismerhette. Görög kőfaragóknak, örmény, arab, kazár ötvösöknek, mohamedán és izmaelita éremkészítőknek mindig kedvező megélhetést biztosított a magyarság. Árpádkori építészeti maradványok mellett a kincsleletek egész sora ezt hirdeti Soprontól Alba-Iuliáig. A keleti egyházzal szemben már az Árpádok nyugati egyháza is feltűnő türelemmel viseltetett és Gizella királyné, Szent István felesége által támogatott veszprémi leánynevelőjük mellett *több keleti ritusú püspökség* (szerémi, belgrádi, halicsi és a legkeletibb milikói kún püspökség) jelenti az egyházpolitika türelmét. A keleties jelképi ábrázolás jelentés-változás révén nyer a katolikus egyházban új értelmet, pl. a szarvas, viaskodó állatok, griffek. A keleti hagyományokhoz szívósan ragaszkodó magyarság mellett a *beolvadt székelység* rovására, az állandó katonai összetűzésekben köröttünk élő bessenyők-től eredő nagyszentmiklósi kincslelet, majd a XII. században letelepült kúnok küzdelme ősi viseletükért (a tétényi gyűlésen), az izmaeliták ragaszkodása rituális szokásaikhoz, mind azt bizonyítja, hogy az uralkodó kereszténység lélekformáló hatása mellett is virágzott a *keleti társadalmi élet*. A *világkereskedelem* fontos útvonalával (a Duna-úttal és mellékfolyóival, balkáni szárazföldi úttal) is tüzetesen foglalkozik a szerző, minthogy számos keleti elem jutott ezen az úton művészetünkbe és állami életünkbe a vándor iparos és kereskedő népek révén. A görög építő- és festőművészet, örmény szobrászat és ötvösség, arab-perzsa, iszlám díszítés, stb., így tartotta ébren a köznépből is a keleti hagyományokat, hiszen ez a kézműves, vagy kereskedő osztály hónapokat, éveket töltött a magyar köznéppel. A bolgárok, kúnok, bessenyők elleni harcban is sok kölcsönhatás volt a katonák között, de vallási téren is beszüremlett a keletiesség a nép tömegei közé a már említett püspöksé-

gek tevékenysége útján. A keleti szerzetesség is különleges kultúrát honosított meg, utal a könyv a bogumil és manicheus eretnekségekre is.

Az Árpádok *bizánci családi kapcsolatait* túlságosan részletezi a szerző, holott bármely történeti kézikönyvben is alaposan feldolgozott fejezet ez. Helyesen emeli ki, hogy a magyar jogfejlődés nélkülözi a nyugati hűbériség eszméjét, ellenben a *dominium-rendszer* gyökerei keletre utalnak. *Városaink alapítói* (kivéve természetesen a szász és felvidéki zipsei alapításokat) *keleti kézművesek és kereskedők* voltak. Természetes is, hogy a Szent Istvántól kiinduló templomépítések mesterei, díszítői hosszú évekre telepedtek le és önmaguknak is kő- vagy téglaházakat építettek.

A magyarság társadalmi életében, külső és belső politikájában egyaránt fontosak a keleti tényezők. *II. Endre keresztesháborúja* is inkább keleti összeköttetésre szolgált alkalmul s valóságos „ismerkedő utat” tesznek a keleti fejedelmi udvarok felé, Örményországon, az ikonumi császárságon s a liceai birodalmon keresztül. Akár szomszédságból, kereskedelmi összeköttetésből, családi vagy diplomáciai kapcsolatokból, népmozgalmakból, zarándoklásból, vagy háborúból származzanak is a keleti hatások, egyaránt nagy jelentőségűek a magyarság életében.

G. P.

PETROVICS ELEK: *Mattyasorszky-Zsolnay László (1885—1935)*. Budapest, 1936. 99 kép, 5 szövegekőzti rajz.

Az élete delén elhunyt kiváló magyar festő pályáját nagy megjelenítő erővel rajzolja meg Petrovics Elek. Művészetének állomásai: München s főleg Párizs. A festő franciás szelleme az impresszionizmus nagy mestereinek legnemesebb eredményeit veszi át: önálló, sajátos festői modort alakított ki. Fiatalon halt meg, „de arra így is elég ideje volt, hogy emberi és művészi kiválóságáról meggyőzze azokat, akik megismerték és hogy megmutassa, milyen hittel és az érzések milyen tisztaságával kell a művészetet szolgálni.”

B. J.

VÁMSZER GÉZA, SZEBENI: *A csíkdélni Szent János-templom*. Kny. a Debreczeni Szemle 1934. évi 8. számából. 11. l., 9 képpel.

Gondos tanulmányban dolgozza fel a szerző a délni templom monográfiáját. A XV—XVI. században gótikus stílusban épült a várfallal övezett Szent János-templom. Sok szép egykorú részlete van (déli ajtó, szentélyboltozás). A hajó külső falán falfestmények is találhatóak. Igen értékes a hajó 1613-ból való kaszettás deszkamenyezete, a népies erdélyi reneszánsz modorában festve. Főoltára 1675-ből való; korai barokk elemekkel díszített szárnyasoltár. A templom a népművészet sok érdekes emlékét őrzi. B. J.

VOIT PÁL: *Joó János egri rajztanár Magyar Athenaeuma. Tanulmány a művészi és ipari oktatás multjából*. Budapest, 1936. Kny. a Magyar Iparművészet XXXIX. 9—10. számából. 6. l., 3 képpel.

A magyar reformkor egyik érdekes, harcoss egyénisége volt Joó János, egri rajztanár, író és lapszerkesztő (1807—1874), aki még 1831-ben egy „Művész Társaság” alapítására tett javaslatot Széchenyi Istvánnak. Joó meg akarta alapítani a magyar képzőművészeti akadémiát s Teleki József grófot hívta fel 1841-ben a „Magyar Athenaeum” megszervezésére. Az intézmény magában foglalta volna a Tudós Társaságot, egy politechnikumot, kiállító helyiségeket s az összes művészeti és ipari ágak oktatására szolgáló „műintézetet”. A szerző közli Joó épületterveit is, amelyek egy nagyszabású kora-empire palotát mutatnak be; a rajzok megfogalmazása az egri liceum és a székesegyház hatására vall. Sajnálatosan a Magyar Athenaeum gondolata sohasem valósult meg. Joó János apostoli lelkű egyéniségének emléke elfakult, noha tevékenysége méltó emléket érdemelne.

B. J.

4. Földrajz.

KOGUTOVITZ KÁROLY: *Dunántúl és Kisalföld írásban és képből*. A Ferenc József-tudományegyetem Földrajzi Intézetének kiadása. Szeged, 1936. 352. l.

A hat évvel ezelőtt megjelent munkának a második kötete, mely Baranyával kezdődik, — azután Szalahatszág, Göcsej, Örség és Hetés vidéke, — Muraköz és Kemenesalja, — a Rábán-túli kevertnyelvű vidékek, — a Bakony és Vértes tájleírásai következnek. Földrajzi összefogó leírása tájegységenként változik, némelykor a túlságos gazdasági adatfelsorolás a földrajzi beállítottság rovására van. A földrajztól elvonatkoztatva csaknem egészen önálló kérdésekkel is foglalkozik, mint pl. a nagybirtok- és a német-kérdéssel. Megtudjuk, hogy a XVIII. század német bevándorlói a Dunántúlon már kész magyar kultúrkeretet találtak, amelybe csak bele kellett illeszkedniük. Egészen érdekesen és tudományos szempontból is elfogadhatóan foglalkozik az egyke-kérdéssel. Szerinte: nem csupán felekezeti, nem is tisztán gazdasági, hanem mélyre gyökerező társadalmi baj az egyke. Hasonló könyvek nagy szolgálatokat tesznek társadalomkutatásunknak is. I. E.

PRINZ GYULA, CHOLNOKY JENŐ, GR. TELEKI PÁL és BARTUCZ LAJOS: *Magyar föld — Magyar faj. I. kötet: Magyar földrajz*. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936. 394. l.

A nemzeti önismeret teljességéhez elengedhetetlenül hozzátartozik a földnek, a népnek és a történelemnek hű és szakszerűen tárgyilagos ismerete. A megismerésnek pedig nincs más módja, mint a legkiválóbb tudósok által, a tudomány mai állásának megfelelő feldolgozásban adott egyetemes, összefoglaló kép. A Kir. Magyar Egyetemi Nyomdának sikerült először ezt a nagy feladatot megoldania azáltal, hogy a magyar történelem, föld, nép és műveltség egyetemes képének meg-